

ROZWÓJ ELEKTRYKI NA ZIEMI CZĘSTOCHOWSKO-PIOTRKOWSKIEJ OD XVIII WIEKU ORAZ POWSTANIE I DZIAŁANIE „TOWARZYSTWA ELEKTRYFIKACYJNEGO OKRĘGU CZĘSTOCHOWSKO-PIOTRKOWSKIEGO S.A.” (LATA 1935-1946)

Aleksander Kazimierz GAŚIORSKI

Stowarzyszenie Elektryków Polskich, Oddział Częstochowa
tel.: 34 3244-654 e-mail: sepczwa@op.pl

Streszczenie: Przedstawiono rozwój elektryki na ziemi Piotrkowsko-Częstochowskiej od XVIII wieku, budowę trójfazowych elektrowni w Piotrkowie (od 1924 roku) oraz elektrowni okręgowej w Częstochowie (od 1926 roku), powstałych za belgijskie pieniądze. Pokazano uzyskane uprawnienia państwowe oraz powstanie i działanie spółek: „Elektrownia w Piotrkowie S.A.”, „Elektrownia w Częstochowie Spółka z o.o.” i „Towarzystwo Elektryczne Okręgu Częstochowskiego S.A.”. Przedstawiono powstanie „Towarzystwa Elektryfikacyjnego Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskiego S.A.” o kapitale belgijskim, oraz po uzyskaniu niezbędnych uprawnień wspólne działanie wymienionych spółek łączących swoje obszary elektryfikacyjne w „VIII Okręg Elektryfikacyjny”. Pokazano działanie „VIII Częstochowsko-Piotrkowskiego Okręgu Elektryfikacyjnego” w czasie II wojny światowej, niemiecki zarząd przymusowy, polski zarząd państwowy oraz wejście zakładów do „Zjednoczenia Energetycznego Okręgu Łódzkiego” w Łodzi oraz ich przejście w 1946 roku na własność Państwa Polskiego, kończącą w ten sposób swą niezależną egzystencję.

Słowa kluczowe: Elektryka w Częstochowie i Piotrkowie; Elektrownie w Piotrkowie i w Częstochowie, Towarzystwo Elektryfikacyjne Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskiego S.A., VIII Okręg Elektryfikacyjny.

1. WSTĘP

Niniejszy tekst powstał z wykorzystaniem szerszego opracowania przygotowywanego do druku. W części pracy dotyczącej okresu przed powstaniem elektroenergetyki prądu trójfazowego na obszarze od Częstochowy do Piotrkowa (Trybunalskiego), Tomaszowa Rawskiego (Mazowieckiego) oraz Radomska, Wielunia i Lublińca (wraz z otaczającymi te miasta obszarami) autor wykorzystał materiały zawarte w pracach [1-4]. Przedstawiając dzieje elektroenergetyki prądu stałego w okolicach Częstochowy wykorzystany został materiał z prac [1, 2, 5]. Omawiając rozwój elektroenergetyki prądu trójfazowego na obszarze działania *Towarzystwa Elektryfikacyjnego Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskiego S.A.* wykorzystane zostały prace dotyczące pierwszowojennych elektrowni w Wieluniu [6] i Radomsku [7]. Pokazując rozwój elektroenergetyki prądu trójfazowego autor wykorzystał prace: dla elektrowni w Piotrkowie [4, 8] oraz dla belgijskich spółek elektroenergetycznych funkcjonujących w Częstochowie [1, 2, 5]. Wykorzystane też zostały zachowane w Archiwum w Częstochowie akta belgijskich przedsiębiorstw elektrycznych i ogólnie dostępne (internetowe) dane zamieszczone w Krajowym Rejestrze Sądowym już w XXI wieku.

2. ELEKTRYCZNOŚĆ W CZĘSTOCHOWIE, PIOTRKOWIE I TOMASZOWIE RAWSKIM

Pierwsze praktyczne zastosowania biernych urządzeń elektrycznych w Częstochowie i Piotrkowie Trybunalskim związane są z działalnością uczonego księdza Pijara Józefa Hermana Osińskiego, dotyczą uruchomienia w 1784 roku w Sanktuarium Jasnogórskim trwałego piorunochronu oraz uruchomienia w Piotrkowie, po pożarze w 1786 roku, na wieży kościoła Świętego Jakuba Apostoła piorunochronu. Najprawdopodobniej pierwszy piorunochron w Tomaszowie Rawskim założony został na drewnianej wieży kościoła pod wezwaniem Świętego Marcina po 1790 roku.

W lecie 1852 roku wzdłuż trasy Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej uruchomiono telegrafy typu Morse'a oraz typu ABC, uzyskując połączenie telegraficzne między innymi Częstochowy z Piotrkowem. Telegraf kolejowy w Osadzie Wilanów (obecnej dzielnicy Tomaszowa) na Drodze Żelaznej Iwanogrodzko-Dąbrowskiej wybudowano dopiero w 1884 roku. Zakłady przemysłowe Tomaszowa, miały prywatne połączenia telegraficzne z Łodzią od około 1860 roku. Carskie państwowe kantory telegraficzne powstały dopiero w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XIX wieku.

W 1891 roku koncesjonariusz Jan Bełdowski zbudował w Częstochowie dobrze działającą sieć telefoniczną. W latach dziewięćdziesiątych XIX wieku, w Tomaszowie Rawskim powstała sieć telefoniczna jako prywatna własność dr Tadeusza Osińskiego, koncesjonariusz niewielkiej sieci w Ciechocinku. W 1905 roku koncesyjną sieć telefoniczną w Piotrkowie razem wybudowali i użytkowali Tadeusz Osiński z Tomaszowa oraz Jan Bełdowski z Częstochowy.

Pierwsze trwałe stacje elektryczne prądu stałego i oświetlenie elektryczne pojawiły się w zakładach przemysłowych Królestwa Polskiego w 1879 roku. Część fabryk oświetlała wyprodukowaną energią elektryczną ulice i place usytuowane w pobliżu tych zakładów. Pierwsze stacje zawodowe prądu przemiennego na ziemiach Królestwa Polskiego pojawiły się w ostatnich latach XIX wieku. Pierwszą miejską stacją elektryczną (elektrownię prądu stałego) do oświetlenia całej zwartej zabudowy ówczesnego miasta Częstochowy, z pieniędzy zebranych od anonimowych donatorów przez kasę miejską, uruchomiono 15 sierpnia 1887 roku. Eksploatację stacji i sieci na podstawie umowy prowadziły wynajęte firmy z poza miasta. W 1906 roku miejscowi inżynierowie, kupcy i fabrykanci, utworzyli spółkę Biuro Oświetlenia Elektrycznego „Siła

i Światło” która zajęła się eksploatacją miejskiej sieci elektrycznej (kierownik inż. technolog Cyprian Marian Apanowicz). Z powodu braku kapitałów umożliwiających dalszy rozwój elektryki w Częstochowie, w lutym 1913 roku spółkę „*Sita i Światło*” przejęło belgijskie towarzystwo elektryfikacyjne. W czasie I wojny światowej ustanowiono niemiecki zarząd przymusowy spółki „*Sita i Światło*”, przekazując ją w użytkowanie Zarządowi Miasta Częstochowy. Na początku 1923 roku inż. technolog C. M. Apanowicz przejął w imieniu Kantoru „*Sita i Światło*” wszelkie aktywa i pasywa częstochowskich elektrowni i sieci w zamian zrzekając się wszelkich odszkodowań za cały wojenny okres ich eksploatacji przez miasto.

W Piotrkowie i Tomaszowie Rawskim do lat dwudziestych XX wieku nie udało się zbudować elektrowni użyteczności publicznej prądu stałego oświetlających miasta. Miasta te oświetlane były latarniami gazowymi.

Na obszarze późniejszego VIII Okręgu Elektryfikacyjnego działały również inne elektrownie publiczne. W 1915 uruchomiona została niewielka prywatna elektrownię w Radomsku (właściciel inż. M. Hurkiewicz), a od 1917 roku prywatna elektrownia parowa prądu stałego funkcjonowała również w Bełchatowie. Małe elektrownie wojenne funkcjonowały też w innych okolicznych miejscowościach. Od 1916 do lipca 1939 w Wieluniu funkcjonowała elektrownia miejska o mocy 370 kW. W Lublińcu działały kolejno dwie niewielkie elektrownie: w latach 1902-1923 elektrownia prądu stałego (przy obecnej ul. Stalmacha) oraz Elektrownia Miejska prądu przemiennego, budowana w latach 1922-1924, uruchomiona w pierwszej połowie 1924 roku. Elektrownie te pracowały do połączenia miast linią wysokiego napięcia z Elektrownią Okręgową w Częstochowie.

3. BELGIJSCY WŁAŚCICIELE SPÓLEK ELEKTROENERGETYCZNYCH W POLSCE

W 1923 roku powstała w Belgii spółka „*Société d'Entreprises Électriques en Pologne S.A., Bruxelles*” (Towarzystwo Przedsiębiorstw Elektrycznych w Polsce, S.A.) zwana „*Electropol S.A.*”, która od razu przejęła przedsiębiorstwa elektryczne w Białymstoku, Częstochowie i Radomiu. Po roku 1929 „*Electropol S.A.*” zmienił nazwę na *Compagnie Générale d'Entreprises Électriques et Industrielles S.A., Bruxelles*, zwana „*Electrobel S.A.*”, spółka posiadała do 1945 roku, uzyskane w różny sposób, przeważające udziały w sześciu elektrycznych spółkach akcyjnych w Białymstoku, Kielcach, Piotrkowie, Radomiu, oraz dwóch w Częstochowie oraz jednej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w Częstochowie. Polskie firmy elektroenergetyczne o przewadze kapitału belgijskiego kierowały się daleko posuniętą oszczędnością w zakresie inwestycji oraz dążeniem do osiągnięcia dużych zysków w krótkim czasie. Wszelkie decyzje były podejmowane w Belgii, projekty techniczne wykonywano poza krajem, zakupy przewodów, słupów, aparatury, maszyn i urządzeń realizowano we wskazanych przez Belgów firmach, a płacone ceny były czasami wyższe niż rynkowe. W połowie 1939 roku „*Towarzystwo Elektryfikacyjne Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskiego S.A.*” połączone przez osoby członków zarządu, udziałowców i akcjonariuszy ze spółkami „*Elektrownia w Częstochowie Sp. z o.o.*”, „*Elektrownia w Piotrkowie S.A.*” oraz „*Towarzystwo Elektryczne Okręgu Częstochowskiego S.A.*” było największym przedsiębiorstwem koncernu „*Electrobel S.A.*” w Polsce.

4. POCZĄTEK I ROZWÓJ ELEKTROENERGETYKI ZAWODOWEJ W PIOTRKOWIE TRYBUNALSKIM

4.1. Budowa i uruchomienie trójfazowej elektrowni użyteczności publicznej w Piotrkowie (lata 1924-1927)

Ulice i place Piotrkowa były oświetlone gazem, tylko nieliczne z nich było oświetlone elektrycznie energią prądu stałego z pobliskich fabryk. W Piotrkowie od 1917 roku podejmowano wielokrotnie nieudane próby budowy elektrowni miejskiej użyteczności publicznej spełniającej aspiracje władz miasta oraz mieszkańców. W końcu budowę elektrowni, przejął kapitał belgijski („*Electropol S.A.*”), który szybko podpisał umowę dnia 12 czerwca 1924 roku pomiędzy piotrkowskim Magistratem a reprezentantem spółki belgijskiej inż. technologiem C. M. Apanowiczem z Częstochowy.

„*Electropol S.A.*” otrzymała uprawnienie rządowe nr 14 wydane 31 grudnia 1925 roku przez Ministerstwo Robót Publicznych w Warszawie na wyłączną produkcję oraz prawo przetwarzania i rozdzielania energii elektrycznej w celu zawodowego jej zbytu na ściśle określonym obszarze miasta Piotrkowa, które przekazał firmie zależnej „*Elektrownia w Piotrkowie S.A.*”. Natomiast mimo usilnych starań „*Electrobel S.A.*” nie otrzymała wyłączności na sprzedaż energii elektrycznej na obszarze miasta Tomaszowa Rawskiego w jego „*każdoczesnych*” granicach, z czego wynika, że w Tomaszowie dystrybutorami energii elektrycznej mogło być jeszcze w 1925 roku jednocześnie wiele firm elektryfikacyjnych.

Elektrownia piotrkowska została zaprojektowana w roku 1924 przez inżynierów belgijskich jako niewielka elektrownia lokalna dla potrzeb miasta Piotrkowa. Otrzymane belgijskie projekty, z uwzględnieniem krajowych przepisów i obowiązujących norm przeliczył oraz przeprojektował doświadczony inżynier elektryk - praktyk Roman Tyszecki, były kierownik techniczny spółki „*Sita i Światło*” z Częstochowy. Inżynier R. Tyszecki nadzorował stronę techniczną-elektryczną budowy piotrkowskiej elektrowni. Należy dodać, że z jego inicjatywy, już w czasie budowy, powiększono powierzchnię hali maszyn, tak aby w przyszłości możliwe było ustawienie nowych kotłów i turbogeneratorów zwiększających produkcję energii elektrycznej, bez jej ponownej fizycznej rozbudowy. W nadzorze nad budową uczestniczyli również częstochowscy inżynierowie: elektryk Leon Jaworski oraz Bolesław Litwiński.

W sierpniu 1924 roku rozpoczęto prace przy budowie elektrowni, którą zlokalizowano w Piotrkowie przy ówczesnej ulicy Odesskiej 35 (obecnie ul Gabriela Narutowicza). Po kilkunastu miesiącach intensywnych prac budowlanych i instalatorskich, w połowie 1925 roku w elektrowni uruchomiono kocioł wodnorurkowy o powierzchni 250 m² oraz szwedzki zespół turbogeneratora trójfazowego ASEA Stal o mocy 750 kW, a do końca tego roku drugi kocioł wodnorurkowy o powierzchni ogrzewalnej 250 m² oraz szwedzki turbogenerator trójfazowych ASEA Stal o mocy 600 kW. Sieć rozdzielczą zaprojektowano dla napięcia 3 kV oraz niskiego napięcia 220V/380 V dla światła i siły. Sieć wysokiego napięcia 3 kV została wykonana jako podziemna sieć kablowa w formie pierścienia o długości 14,7 km, opasującego całe ówczesne miasto Piotrków. Na tym pierścieniu zostały wybudowane uliczne kioski transformatorowe, przetwarzające wysokie napięcie na napięcie niskie. Sieć niskiego napięcia 220V/380V

wykonano jako sieć napowietrzną na impregnowanych wysokich słupach drewnianych; jej długość w pierwszym stadium budowy wynosiła 8,3 km.

Spółka pod nazwą „Elektrownia w Piotrkowie S.A.” z siedzibą w Piotrkowie zarejestrowana została w Sądzie Okręgowym w Piotrkowie w 1927 roku, a kapitał zakładowy wyniósł 250 tys. zł. Pierwsze akcje emitowała z dniem 30 marca 1927 roku a następnie trzykrotnie powiększały kapitał zakładowy spółki w dniach: 5 listopada 1928 roku, 30 grudnia 1932 roku, 25 października 1935 roku, osiągając w końcu wartość kapitału zakładowego w wysokości 4 mln zł. Wartość jednej akcji określono na 250 zł, wydane zostały drukiem blankiety na okaziciela na 100 akcji.

4.2. Dalsza rozbudowa elektrowni trójfazowej użyteczności publicznej w Piotrkowie (lata 1927-1938)

W dniu 30 marca 1927 roku „Łódzkie Towarzystwo Elektryczne S.A.” zawarło umowę cywilno-prawną na podstawie której „Elektrownia w Piotrkowie S.A.” otrzymała prawo elektryfikacji terytorium powiatu piotrkowskiego oraz południowej część powiatu brzezińskiego z Tomaszowem Rawskim i gminą Łazisko, do linii Wólka Krzykowska – Przesiadłów. Po staraniach „Elektrownia Piotrkowska S.A.” otrzymała na ten obszar uprawnienia rządowe nr 52. W związku z tym zaszła potrzeba dalszej rozbudowy elektrowni przez ustawienie trzeciego zespołu turbogeneratorskiego trójfazowego ASEA Stal o mocy 1500 kW oraz 3-go i 4-go kotła wodnorurkowego o powierzchni ogrzewalnej 300 m² każdy. Jednocześnie wybudowano linię przesyłową wysokiego napięcia 35 kV (o przekroju miedzi 25 mm² każdego przewodu), długości 27 km o zdolności przesyłowej 2000 kW, celem zasilania sieci rozdzielczej w Tomaszowie Rawskim. W 1938 roku łączna moc wszystkich maszyn, zainstalowanych w Elektrowni Piotrkowskiej wynosi 2850 kW z możliwością przeciążenia do 3880 kW. Ogólna długość sieci rozdzielczej wysokiego napięcia 3 kV w Piotrkowie i 6 kV w Tomaszowie wynosi 28 km. Ogólna długość sieci rozdzielczej niskiego napięcia razem w Piotrkowie i w Tomaszowie wynosiła 105 km.

Roczna produkcja energii elektrycznej elektrowni w Piotrkowie w roku 1925 wyniosła 572 MWh, w 1936 roku wyniosła 6126 MWh, aby osiągnąć w 1938 roku 9560 MWh. Globalna liczba odbiorców w Piotrkowie i w Tomaszowie na dzień 31 grudnia wynosiła: 1255 w 1925 roku, 12 290 w 1936 roku i 13 955 w 1938 roku.

5. ELEKTROENERGETYKA ZAWODOWA PŁĄDU TRÓJFAZOWEGO W CZĘSTOCHOWIE

5.1. Powstanie i działanie spółki „Elektrownia w Częstochowie Spółka z o. o.”

W dniu 7 września 1923 roku spółka belgijska „Electropol S.A.” jako założyciel wiodący, zawarła umowę notarialną tworząc spółkę pod nazwą „Elektrownia w Częstochowie Spółka z o. o.” (Częstochowa, ul. Kościuszki 14, później Aleja NMP 26). Kapitał zakładowy spółki określono na 5 mln marek polskich. Aportem, jako część kapitału nowej spółki wniesiono środki trwałe starej elektrowni odzyskane od miasta, spółki „Siła i Światło”.

W 1925 roku spółka „Elektrownia w Częstochowie Sp. z o. o.” uzyskała uprawnienie rządowe nr 6 wydane przez Ministerstwo Robót Publicznych 13 maja 1925 roku. Artykuł 2 uprawnienia udzielonego „Elektrowni w Częstochowie Sp. z o. o.” miał następującą treść:

„Niniejszym nadaje się uprawnionemu prawo przetwarzania i rozdzielania energii elektrycznej w celu zawodowego jej zbytu na obszarze objętym granicami jakie miasto Częstochowa posiadało 21 lipca 1924 roku.” Zadaniem spółki było rozdzielanie energii elektrycznej odkupywanej od Elektrowni Okręgowej w Częstochowie (a nie produkcja energii elektrycznej, co może sugerować nazwa spółki).

W dniu 7 maja 1925 roku Ministerstwo Robót Publicznych w Warszawie nadało uprawnienie rządowe nr 8 spółce „Elektrownia w Częstochowie Sp. z o.o.”, które nie tylko pozwalało wytwarzać i przetwarzać energię elektryczną w Częstochowie, ale również przesyłać na obszar objętym granicami gmin: Grabówka z wyjątkiem części położonej na południe od szosy Częstochowsko-Herbskiej, Rędziny, Wancerczów i Mykanów powiatu częstochowskiego, województwa kieleckiego oraz gmin Rzeki Wielkie, Kruszyna, Konary, Radziechowice, Radomsko Gmina i Radomsko miasto powiatu radomskiego województwa łódzkiego.

Ze względu na uzyskane uprawnienia już w 1926 roku rozpoczęto, a w 1927 roku zakończono budowę linii napowietrznej 35 kV łączącej Częstochowę z Radomskiem, a przedstawicielstwo elektroenergetycznych spółek częstochowskich zlokalizowano w Radomsku, ul. Brzeźnicka 17.

5.2. Powstanie i działanie spółki „Towarzystwo Elektryczne Okręgu Częstochowskiego S. A.”

Budowę elektrowni okręgowej w Częstochowie zająć się miała powołana spółka akcyjna „Towarzystwo Elektryczne Okręgu Częstochowskiego” założona 22 kwietnia 1926 roku z inwestorem strategicznym spółką „Elektropol S.A.” oraz prokurentem inż. technologiem C. M. Apanowiczem, który pod koniec lat trzydziestych zastąpiony został przez inż. elektryka Ludwika Tencera. Statut Spółki zatwierdzono w 1926 roku. Statut oraz założycieli podano w Monitorze Polskim 1926 rok, nr 73, s. 5-7. Każda z akcji „Towarzystwa Elektrycznego Okręgu Częstochowskiego S.A.” była wydana na okaziciela i miała wartość nominalną 250 zł. Pierwsza emisja z dnia 7 maja 1926 roku miała wysokość 250 tys. zł. Druga emisja 1 750 tys. zł została zarejestrowana 7 stycznia 1930 roku, trzecia w wysokości 3 000 tys. zł została zarejestrowana 15 lipca 1935 roku.

„Towarzystwo Elektryczne Okręgu Częstochowskiego S.A.” od chwili założenia przejęło eksploatację uprawnienia rządowego nr 8 (nadane wcześniej spółce „Elektrownia w Częstochowie Sp. z o.o.”). Uprawnienie zobowiązywało Towarzystwo do wybudowania nowej elektrowni okręgowej do zasilania trójfazowej sieci elektrycznej Częstochowy i miejscowości objętych tym uprawnieniem. Elektrownia Okręgowa w Częstochowie miała również sprzedawać energię elektryczną spółce „Elektrownia w Częstochowie Sp. z o.o.”, posiadającej uprawnienie rządowe nr 6.

Tuż po zakończeniu rozruchu elektrowni użyteczności publicznej w Piotrkowie, belgijski „Electropol S.A.” poprzez spółkę zależną „Towarzystwo Elektryczne Okręgu Częstochowskiego S.A.” przystąpił do budowy dużej Elektrowni Okręgowej przy ul. Mirowskiej w częstochowskiej dzielnicy Zawodzie. Prowadzącymi tą budowę byli mający piotrkowskie doświadczenie w budowie elektrowni prądu trójfazowego, inżynierowie: technolog C. M. Apanowicz, elektryk Roman Tyszecki, uczestniczyli w niej również inżynier elektryk Leon Jaworski i inżynier Bolesław Litwiński. W miesiącach wakacyjnych 1926 roku

uruchomiono pierwszy turbozespół trójfazowy prądu przemiennego BBC (*Brown, Boveri & Cie, Szwajcaria*) o mocy 2,5 MW i napięciu 6,3 kV. W 1928 roku rozwój miejskiej elektrowni trójfazowej pozwolił na likwidację elektrowni prądu stałego. W latach 1927 i 1930 zainstalowano w Elektrowni Okręgowej w Częstochowie nowe turbozespoły odpowiednio: BBC (moc 2,5 MW) i szwedzki ASEA Stal (moc 5,6 MW). Początkowo elektrownia dostarczała energię elektryczną dla miasta Częstochowy i okolic oraz od 1927 roku dla miasta Radomska i okolic. Budowę Elektrowni Okręgowej w Częstochowie oraz budowę linii elektroenergetycznych prowadzono początkowo w oparciu o plany nadesłane z Belgii. Po uruchomieniu Elektrowni Okręgowej w Częstochowie nastąpił również szybki rozwój sieci elektrycznej miejskiej. W 1927 roku zbudowano również pierwszą międzymiastową linię wysokiego napięcia 35 kV łączącą Częstochowę z Radomskiem. W latach trzydziestych dobudowano odnogą tej linii do Bełchatowa. Należy dodać, że uruchomienie elektrowni radykalnie poprawiło stan oświetlenia ulic miasta Częstochowy. Zasilane ono było w 42 punktach, liczba lamp drogowych łukowych szybko rosła z 164 prądu stałego jeszcze w 1928 do 1000 lamp żarowych prądu przemiennego w 1934 roku.

5.3. Powstanie i działanie spółki „Towarzystwa Elektryfikacyjnego Okręgu Częstochowsko – Piotrkowskiego S.A.”

W 1935 roku została założona spółka „Towarzystwo Elektryfikacyjne Okręgu Częstochowsko–Piotrkowskiego S.A.” (prokurenci: inż. technolog C. M. Apanowicz, pod koniec lat trzydziestych inż. elektryk Ludwik Tencer). Wpisu do rejestru handlowego Sądu Okręgowego w Piotrkowie, Wydział Zamiejscowy w Częstochowie dokonano 31 października 1935 roku pod numerem B 106. Informacje o utworzeniu spółki zamieszczono w Monitorze Polskim 1935 rok, nr 274 s. 4. Statut spółki został zatwierdzony przez Ministra Przemysłu i Handlu 28 sierpnia 1939 roku, a zgodnie z prawem, akcje można było wypuścić dopiero po zatwierdzeniu statutu. Kapitał zakładowy wynosił 1 mln zł i został podzielony na 4000 akcji po 250 zł każda. Przygotowano druki akcji, ale z powodu wojny akcji nie zdążono wprowadzić do obiegu.

Uprawnienie rządowe nr 255 wydane przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu w dniu 1 lipca 1935 roku otrzymał *Electrobel S.A.* i przekazał je „Towarzystwu Elektryfikacyjnemu Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskiego S.A.” w Częstochowie z chwilą jego powstania. Paragraf 1 tego uprawnienia miał następującą treść: „*Niniejszem nadaje się uprawnionemu prawo przetwarzania, przesyłania i rozdzielania energii elektrycznej w celu jej zawodowego zbytu hurtowego:*

A) Z prawem wyłączności na obszarze objętym dzisiejszemi granicami:

1) powiatu Piotrkowskiego z wyjątkiem obszaru miasta Piotrkowa, objętego uprawnieniem rządowym Nr. 14 z dnia 3 grudnia 1925 roku;

2) powiatu Radomszczańskiego (*Radomsko*) z wyjątkiem obszaru miasta Radomska oraz gmin Rzeki Wielkie, Kruszyna, Konary, Radziechowice i Radomsko, objętego uprawnieniem rządowym Nr. 8 z dnia 7 maja 1925 roku;

3) powiatu Częstochowskiego z wyjątkiem a) obszaru części gminy Grabówka na południe od szosy Częstochowa - Herby oraz Gminy Huta Stara i Kamienica Polska, objętego uprawnieniem rządowym nr 3, b) obszaru miasta Częstochowy,

objętego uprawnieniem Rządowym nr 6, c) obszaru gminy Rędziny, Wancerczów, Mykanów i pozostałej części gminy Grabówka, objętego uprawnieniem rządowym Nr. 8.”

„B) Bez prawa wyłączności na obszar miasta Tomaszowa Mazowieckiego w jego każdorazowych granicach.”

Zadaniem przedsiębiorstwa „Towarzystwo Elektryfikacyjne Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskiego S.A.” było rozdzielanie energii elektrycznej w granicach uprawnienia rządowego nr 255 (powiatu piotrkowskiego i okolic oraz Bełchatowa i okolice). Zasadniczą częścią energii elektrycznej „Towarzystwo Elektryfikacyjne Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskiego S.A.” zakupywało w Elektrowni Okręgowej w Częstochowie, będącej własnością „Towarzystwa Elektrycznego Okręgu Częstochowskiego S.A.” Już w 1937 roku przystąpiono do budowy odcinka elektrycznej linii przesyłowych 35 kV Radomsko – Piotrków przedłużającej działającą od 1927 roku linię elektryczną Częstochowa–Radomsko (uprawnienie rządowe nr 8). Z Radomska wykonano również odgałęzienie do Bełchatowa, z którego również zasilono Kłomnice. Zbudowano również linie 15 kV i sieci rozdzielcze na terenach uzyskanego uprawnienia rządowego. Koncesji miał trwać do 1975 roku.

W 1939 roku towarzystwo na swoim obszarze elektryfikacyjnym o powierzchni 5160 km² miało 86,5 km linii napowietrznych 35 kV, 119 km linii napowietrznej 15 kV, 1,3 km sieci kablowej 6 kV w Bełchatowie oraz w różnych miejscowościach powiatów częstochowskiego, radomszczańskiego i piotrkowskiego, 86 km sieci rozdzielczej 220V/380 V. Towarzystwo miało również 62 podstacje o ogólnej mocy biernej około 5740 kVA. Podstacje transformatorowe w Bełchatowie na ulicach i placach miejskich oraz na terenach większych obiektów fabrycznych umieszczono w pomieszczeniach murowanych. Na terenie mniejszych obiektów fabrycznych i mniejszych miejscowości wybudowano standardowe podstacje słupowe napowietrzne. Suma obrotu rocznego towarzystwa (w 1938 roku) ok. 435 tys. zł. Cena energii elektrycznej wynosiła od 6 gr. do 70 gr. za kilowatogodzinę.

Uprawnienia rządowe nr 6, 8, 14, 52 i 255 znajdujące się w belgijskich rękach, oraz zasilanie stosunkowo dużego obszaru elektryfikacyjnego poprzez dwie elektrownie pracujące w reżimie pracy równoległej, pozwoliły na utworzenie VIII Częstochowsko-Piotrkowskiego Okręgu Elektryfikacyjnego.

Należy dodać, że od połowy lat dwudziestych siedzibą wszystkich częstochowskich spółek elektroenergetycznych był tzw. „*Dom Elektrowni*” w Częstochowie al. NMP 26 (róg al. NMP oraz al. Kościuszki).

Na podstawie umowy ze „Związkiem Elektryfikacyjnym Międzykomunalno Przemysłowym Okręgu Łódzkiego” („*ZEMPOL*”), w granicach uzyskanych przez Związek uprawnień, na wiosnę w 1939 roku poprowadzono trójfazową napowietrzną linię elektroenergetyczną wysokiego napięcia prądu przemiennego 15 kV o długości 75 km, łączącą Wieluń z Elektrownią Okręgową w Częstochowie. W Wieluniu od stacji transformatorowo-rozdzielczej 15 kV/6 kV zbudowano kablową sieć rozdzielczą 6 kV oraz linie napowietrzne niskiego napięcia 220V/360 V. Przy tej okazji przeprowadzono elektryfikację osady Rudniki.

Przedmieścia Częstochowy: Stradom, Zacisze i Raków (przyłączone do miasta Częstochowy dopiero w 1928 roku) zasilala, na podstawie uprawnień rządowych nr 3, Elektrownia Okręgowa w Małobądziu znajdująca się na granicy Będzina i Sosnowca będąca własnością spółki „*Sieci*

Elektryczne S.A.” w Warszawie, poprzez 80 kilometrową napowietrzną wysokonapięciową podwójną linię elektroenergetyczną 30 kV.

5.4. Praca równoległa Elektrowni Okręgowej w Częstochowie oraz Elektrowni w Piotrkowie (1939 rok)

W 1936 roku „*Elektrownia w Piotrkowie S.A.*” i „*Towarzystwo Elektryfikacyjne Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskiego S.A.*” otrzymały od belgijskiego „*Electrobel S.A.*” polecenie nawiązania bezpośredniej i bliskiej współpracy, a celem tego działania miało być osiągnięcie większego zysku. W 1937 roku obie spółki podjęły prace elektryfikacyjne związane z przedłużeniem napowietrznej linii elektroenergetycznej 35 kV, łączącej Częstochowę z Radomskiem, dalej do Piotrkowa, co umożliwiło Elektrowni Piotrkowskiej korzystanie z rezerw maszynowych mocy w Częstochowie. W następnych latach obie firmy wspólnie elektryfikowały powiat piotrkowski i część powiatu brzezińskiego. Należy dodać, że produkcja energii w Częstochowie była tańsza, bo decydującym był koszt dowozu kolejną węgiel ze Śląska lub Zagłębia Dąbrowskiego, natomiast przesył energii elektrycznej linią elektroenergetyczną wysokiego napięcia był znacznie mniej kosztowny. Na przełomie lat 1938/1939 rozpoczęto przygotowania Elektrowni Okręgowej w Częstochowie i Elektrowni w Piotrkowie do pracy równoległej. Profesor nadzwyczajny międzywojennej Politechniki Warszawskiej inż. elektryk Adolf Jan Morawski, autor książki pt. *Sieci elektryczne i współpraca elektrowni* (wydanej nakładem Stowarzyszenia Elektryków Polskich, Warszawa 1936, s. 607) był konsultantem technicznym podczas dokonania połączenia linią trójfazową 35 kV obu elektrowni do pracy równoległej. Dzięki doświadczeniu profesora i jego sugestiom ta trudna operacja techniczna przebiegła wiosną 1939 roku nadzwyczaj sprawnie, a pracownicy obu elektrowni nauczyli się jak szybko taką synchronizację bezbłędnie wykonać (wykorzystując w tych działaniach łączność telefoniczną). Po wielokrotnych pozytywnie zakończonych próbach i zdobyciu przez pracowników obu elektrowni niezbędnych doświadczeń, elektrownie rozpoczęły pracę w tym reżimie od początku lipca 1939 roku.

Należy również dodać, że wśród miast powiązanych za pomocą działań elektroenergetycznych spółek belgijskich z Piotrkowem i Częstochową, w 1932 rok w Piotrkowie mieszkało 41 tys. osób, w Tomaszowie 40 tys. mieszkańców, w Radomsku 23 tys. osób, w Wieluniu 15 tys. mieszkańców, w Lublińcu 8,5 tys. mieszkańców. Ludność miasta Częstochowy w 1932 roku, wynosiła 120 tys. osób.

6. PODSUMOWANIE DZIAŁALNOŚCI ELEKTROENERGETYKI VIII OKRĘGU ELEKTRYFIKACYJNEGO DO 1939 ROKU

Podsumowując działanie belgijskich spółek elektryfikacyjnych na obszarze VIII Częstochowsko-Piotrkowskiego Okręgu Elektryfikacyjnego w latach 1927-1938 należy stwierdzić, że „*Towarzystwo Elektryfikacyjne Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskiego S.A.*”, „*Towarzystwo Elektryczne Okręgu Częstochowskiego S.A.*” i „*Elektrownia w Częstochowie Sp. z o. o.*” zelektryfikowały pięć miast: Częstochowę, Radomsko, Kłobuck, Krzepice i Bełchatów oraz siedemdziesiąt siedem wsi i osiedli, m.in. Mstów, Rudniki, Gnaszyn, Kawodrzą, Wyczerpy, Stobiecko, Grabówkę, Kiedrzn. Rozbudowywały linie przesyłowe oraz sieci rozdzielcze na terenie objętym uzyskanymi

uprawnieniami. W tym czasie „*Elektrownia w Piotrkowie S.A.*” zelektryfikowała dwa miasta: Piotrków oraz Tomaszów Rawski (Mazowiecki), powiat piotrkowski, południową część powiatu brzezińskiego i gminą Łazisko, do linii Wólka Krzykowska-Przesiadłów. Na mocy umowy ze „*Związkiem Elektryfikacyjnym Międzykomunalnego Przemysłowego Okręgu Łódzkiego*” zelektryfikowano także miasto Wieluń i okolice w 1939 roku. W tym też roku energię prądu trójfazowego doprowadzono do śląskiego powiatu lublinieckiego wraz z miastem Lubliniec.

7. VIII CZĘSTOCHOWSKO - PIOTRKOWSKI OKRĘG ELEKTRYFIKACYJNY W LATACH 1939-1946 ORAZ PRÓBA REAKTYWACJI NIEKTÓRYCH SPÓŁEK ELEKTRYFIKACYJNYCH W XXI WIEKU

Po wybuchu wojny w 1939 roku, przegranej przez Polskę kampanii wrześniowej, zajęciu części kraju przez Niemców i powstaniu Generalnego Gubernatorstwa, jego administracja podporządkowała zarządzeniami administracyjnymi całkowicie gospodarkę energetyczną ziem polskich celom wojennym Niemiec. Wszystkie spółki elektroenergetyczne na ziemiach Generalnego Gubernatorstwa przeszły w 1940 roku pod niemiecki zarząd przymusowy. Niemcy dostosowali produkcję energii elektrycznej w elektrowniach do swoich potrzeb, rekwirując miedź i metale kolorowe niezbędne w produkcji zbrojeniowej, zastępując je żelazem (czyli substytutem zwanym przez nich „*ersatzem*”). W ostatnich miesiącach wojny okupant doprowadził do poważnych zniszczeń infrastruktury elektroenergetycznej oraz do wywozu przewodów, części maszyn i urządzeń elektrotechnicznych z obu elektrowni „*VIII Częstochowsko-Piotrkowskiego Okręgu Elektryfikacyjnego*”.

W czasie II wojny światowej pracownicy elektrowni i przedsiębiorstw elektryfikacyjnych „*VIII Częstochowsko-Piotrkowskiego Okręgu Elektryfikacyjnego*” czynnie zaangażowali się w akcje sabotażowe i dywersyjne działając w różnych podziemnych organizacjach, czasem poświęcając życie w walce z okupantem hitlerowskim.

Po wkroczeniu wojsk sowieckich na obszar „*VIII Częstochowsko-Piotrkowskiego Okręgu Elektryfikacyjnego*”, dzięki dużemu wysiłkowi załóg, dość szybko i sprawnie udało się przywrócić stan pierwotny obu elektrowni, urządzeń i linii (choć nadal przewody linii wykonane były z żelaza), dzięki temu również teren mógł korzystać z energii elektrycznej. Miało to ogromne znaczenie dla uruchomienia przemysłu, usług, biur oraz przywrócenia normalnego w życia na tym obszarze. Brak możliwości transportu oraz kłopoty z przywozem węgla poważnie utrudniały ciągłe funkcjonowanie obu elektrowni. Wszystkie spółki elektroenergetyczne funkcjonujące w „*VIII Okręgu Elektryfikacyjnym*” przeszły na jesieni 1945 roku pod zarząd państwowy i zostały włączone jako podokręgi do „*Zjednoczenia Energetycznego Okręgu Łódzkiego*”, którego pierwszym dyrektorem został inżynier elektryk Ludwik Tański (wcześniej używający nazwiska Tencer).

Zarządzenia Ministra Przemysłu z dnia 30 sierpnia 1946 roku o ogłoszeniu drugiego wykazu przedsiębiorstw, przechodzących na własność Państwa (Monitor Polski 1946 rok, nr 98, poz. 182), między innymi wykazano: l.p. 327. Elektrownia w Piotrkowie S.A., Piotrków Trybunalski; l.p. 328. Towarzystwo Elektryfikacyjne Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskiego S.A., Częstochowa; l.p. 330. Towarzystwo Elektryczne Okręgu Częstochowskiego S.A., Częstochowa;

l.p. 329. Elektrownia w Częstochowie sp. z o. o., Częstochowa. Wymienione przedsiębiorstwa od 1 września 1946 roku przeszły na własność państwa w całości wraz z nieruchomością i ruchomym majątkiem i wszelkimi prawami. W większości firm szybko zmieniona została ich struktura administracyjna i techniczna, niektóre z nich połączono, a prawie wszystkim nadano nowe nazwy.

Podsumowując należy stwierdzić że pakiet aktów prawnych z końca lat czterdziestych XX wieku stworzył podstawy organizacyjne utworzenia ogólnopolskiego systemu elektroenergetycznego sterowanego centralnie.

W pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku usiłowano nielegalnie reaktywować spółki: „*Elektrownia w Piotrkowie S.A.*” i „*Towarzystwo Elektryczne Okręgu Częstochowskiego S.A.*”, posługując się, znajdującymi się w sprzedaży w kraju (przywiezionymi z zagranicy) tanimi ich kolekcjonerskimi akcjami. Zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym spółki nie posiadały zbywalnego majątku i faktycznie nie prowadziły działalności gospodarczej. Dopiero zmiana ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym (DURP 2010 rok, nr 106, poz. 671) umożliwiła wykreślenie z rejestru firm bez majątku i działalności, co zrealizowano w drugim dziesięciu lat XXI wieku.

Należy dodać, że w XXI wieku działania reaktywacyjne nie były prowadzone dla elektroenergetycznych spółek z ograniczoną odpowiedzialnością oraz spółek akcyjnych, których akcje nie były dostępne fizycznie, a do takich należały „*Elektrownia w Częstochowie Sp. z o. o.*” oraz „*Towarzystwo Elektryfikacyjne Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskiego S.A.*” w Częstochowie, gdyż jego akcje do września 1939 roku nie zostały wypuszczone do fizycznego obiegu.

8. BIBLIOGRAFIA

1. Gąsior A.: Oświetlenie miasta Częstochowy do roku 1927, Piorunochrony, Telegrafy, Telefony (Prąd stały), s. 616-648, w: Monografia II Kongresu Elektryki Polskiej, Centralny Ośrodek Szkolenia i Wydawnictw, Warszawa 2016, stron 784.
2. Gąsior A.: Oddział Częstochowski Stowarzyszenia Elektryków Polskich 2001-2006. Organizacje techniczne i elektrotechniczne w kraju oraz rozwój elektrotechniki na Ziemi Częstochowskiej w XIX i XX wieku, Oddział Częstochowski Stowarzyszenia Elektryków Polskich, Częstochowa 2006, s. 282.
3. Bądziór W.: Wachowska B. (red.); Tomaszów Mazowiecki. Dzieje miasta, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Łódź 1980, s. 609.
4. Elektryczność nad Strawą. Krótka historia piotrkowskiej energetyki. Wydano staraniem Oddziału Piotrkowskiego Stowarzyszenia Elektryków Polskich dla uczczenia 100-lecia odrodzenia Polski, 100-lecie Stowarzyszenia Elektryków Polskich oraz 40-lecie Oddziału Piotrkowskiego SEP, redakcja Jerzy Antczak, Piotrków Trybunalski 2018, 4 strony formatu A4 nienumerowane.
5. Gąsior A.: Historia Elektroenergetyki Częstochowskiej, s. 39-255, w: Zakład Energetyczny Częstochowa SA, Stulecie Elektroenergetyki Częstochowskiej, Częstochowa 1996, s. 304.
6. Wiadomości Bieżące, Elektrownia w Wieluniu, Przegląd Techniczny 1917, Tom LV, Nr 43 i 44, z 30 października, s. 366.
7. Wiadomości Bieżące, Elektrownia w Noworadomsku, Przegląd Techniczny 1917, Tom LV, Nr 19 i 20 z 15 maja, s. 158.
8. Monografie Zakładów Elektrycznych, Elektrownia w Piotrkowie S.A., Przegląd Elektrotechniczny 1937, Rok XIX, Zeszyt 5, z 1 marca, s. XXVII dodatku.

DEVELOPMENT OF ELECTRICITY ON THE CZESTOCHOWA-PIOTRKOW LAND FROM 18TH CENTURY AND THE ESTABLISHMENT AND OPERATION OF THE “CZESTOCHOWA-PIOTRKOW DISTRICT ELECTRIFICATION JOINT STOCK COMPANY” (1935-1946)

The paper presents the development of electricity on the Piotrkow-Czestochowa land from the 18th century, the construction of a three-phase power plant in Piotrkow (from 1924) and a district power plant in Czestochowa (from 1926), built with Belgian capital. Based on the obtained state qualifications, "Piotrkow Power Plant Joint Stock Company" - No. 14 and No. 52 and by the "Czestochowa Power Plant Ltd." and "Czestochowa District Electric Society Joint Stock Company" - No. 6 and No. 8, the construction of the power grid and the electrification of authorized areas are presented. In order to combine these electrified areas into one system, it was not until 1935 that the company "Czestochowa - Piotrkow District Electrification Joint Stock Company" was founded in Czestochowa. with Belgian capital, obtaining governmental rights No. 255, then creating, based on the powers of state power companies from the combined areas, the "VIII Czestochowa-Piotrkow Electrification District". Using the obtained entitlements, further electrification was started by expanding the high, medium and low voltage networks in the entire authorized area. The company connected a large regional power plant in Czestochowa with a small power plant in Piotrkow using a 35 kV three-phase overhead line in order to obtain their parallel operation. During the summer holidays of 1939, the operation of both power plants was synchronized. This year, Wielun and Lubliniec were also connected to the "VIII Electrification District". The Second World War interrupted the development of the "VIII Electrification District". In 1940, the companies were placed under German compulsory administration. In 1945, after the eligible area had been taken over by the Red Army, the "VIII Electrification District" was under Polish state administration, and in the autumn of 1945 it was included in the "Energy Union of the Lodz District" in Lodz. In 1946, by an order of the Minister of Industry of the "Czestochowa - Piotrkow District Electrification Joint Stock Company" and other power companies of the pre-war "VIII Electrification District" became the property of the Polish State, thus ending their independent existence.

Keywords: Electricity in Czestochowa and Piotrkow; Power Plant in Piotrkow and District Power Plant in Czestochowa; "Czestochowa - Piotrkow District Electrification Joint Stock Company"; VIII Czestochowa-Piotrkow Electrification District.